

ПОЧАТКОВА ОСВІТА В ПАРАДИГМІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ЗДОБУТКИ ТА ВИКЛИКИ ЧАСУ

PRIMARY EDUCATION IN THE PARADIGM OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES OF TIME

В статті акцентовано, що зміни в різних сферах життєдіяльності людини не лише не залишили без уваги систему освіти, а й поставили перед нею нові завдання, для вирішення яких освітня галузь повинна реформуватися. Першою процес оновлення розпочала початкова школа, яка змінила вектор освітньої парадигми, модернізувала зміст освіти, методику викладання і навчання, сформувала нові вимоги до сучасного вчителя початкових класів тощо. Звичайно, певні корективи у процес реформування освіти внесли сучасні негативні зовнішні чинники, зокрема, пандемія коронавірусної інфекції та повномасштабне російське вторгнення в Україну. На перший план вийшли питання безпеки учасників освітнього процесу, збереження та розвитку вітчизняної системи освіти. Однак, незважаючи на виклики війни, освітяни змогли не лише організувати навчальний процес, а й продовжити роботу щодо модернізації освітньої галузі, адже якісна освіта – це запорука національної безпеки держави. Школа в час війни має не просто вижити, а стати оновленою, якісною та безпечною. Увагу приділено вивченню феномену початкової освіти в контексті інтеграції національної системи загальної середньої освіти до європейського освітнього простору, відстеженню досягнень та формуванню нових викликів і небезпек на шляху її модернізації в період повномасштабної війни в Україні. Тому авторами зроблено спробу відстежити та проаналізувати здобутки й проблеми початкової освіти як важливої складової загальної середньої освіти в непростих умовах сьогодення.

Констатовано, що дивитися на освіту в час війни потрібно з перспективою, з урахуванням того, що буде через п'ять, десять, двадцять років після нашої Перемоги. Тому, цілком слушними в освітньому, інформаційному, науковому просторах є розмови про втрати в освіті.

На думку авторів серед вітчизняних науковців немає визначеності та чіткого розуміння поняття «навчальні втрати». Загалом терміни «освітні втрати», «навчальні прогалини», «освітні розриви», «недоотриманні знання» тощо часто розглядаються як синоніми, що ускладнює ситуацію.

Виникає необхідність вироблення механізму вимірювання навчальних втрат. Зазначено, що для початкової освіти таким інструментом вимірювання може бути загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти».

Ключові слова: якісна та безпечна освіта, освіта і виховання, навчальні втрати,

виховні втрати, освітні втрати, здобутки та виклики, Нова українська школа, реформування, модернізація.

The article emphasized that changes in various spheres of human activity not only did not leave the education system without attention, but also set before it new tasks, for the solution of which the educational sector must be reformed. The primary school was the first to start the renewal process, which changed the vector of the educational paradigm, modernized the content of education, teaching and learning methods, formed new requirements for modern primary school teachers, etc. Of course, certain corrections in the process of reforming education were made by modern negative external factors, in particular, the pandemic of the coronavirus infection and the full-scale russian invasion of Ukraine. The issues of safety of participants in the educational process, preservation and development of the national education system came to the fore. However, despite the challenges of the war, educators were able not only to organize the educational process, but also to continue work on the modernization of the educational sector, because quality education is a guarantee of the national security of the state. A school in wartime should not just survive, but become updated, high-quality and safe.

Attention is paid to the study of the phenomenon of primary education in the context of the integration of the national system of general secondary education into the European educational space, the distance of achievement and the formation of new challenges and dangers on the way to its modernization during the full-scale war in Ukraine.

Therefore, the authors made an attempt to track and analyze the achievements and problems of primary education as an important component of general secondary education in today's difficult conditions.

According to the authors, there is no certainty and clear understanding of the concept of «educational losses» among domestic scientists. In general, the terms «educational losses», «learning gaps», «educational gaps», «lack of knowledge», etc. are often treated as synonyms, which complicates the situation.

There is a need to develop a mechanism for measuring educational losses. It is noted that for primary education such a measurement tool can be the national external monitoring of the quality of primary education «The state of formation of reading and mathematical competences of primary school graduates of general secondary education institutions».

Key words: quality and safe education, training and upbringing, educational losses, educational losses, educational losses, gains and challenges, New Ukrainian school, reformation, modernization.

УДК 37.02

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.5>

Швидун Л.Т.,

ст. викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Кульбач Л.М.,

ст. викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Виноградова О.М.,

ст. викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Стрімкі зміни в різних сферах життєдіяльності людини не лише не залишили без уваги систему освіти, а й поставили перед нею нові завдання, для вирішення яких освітня галузь повинна трансформуватися. Першою процес оновлення розпочала початкова школа, яка змінила вектор освітньої парадигми, модернізувала зміст освіти, методику викладання і навчання, сформувала нові вимоги до сучасного вчителя початкових класів тощо. Звичайно, певні корективи у процес реформування освіти внесли сучасні негативні зовнішні чинники, зокрема, пандемія коронавірусної інфекції та повномасштабне російське вторгнення в Україну. Вплив повномасштабної війни на освіту очевидний. На перший план вийшли питання безпеки учасників освітнього процесу, збереження та розвитку вітчизняної системи освіти. Однак, незважаючи на виклики війни, освітяни змогли не лише організувати навчальний процес, забезпечити проведення загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти», а й продовжити роботу щодо модернізації освітньої галузі, адже якісна освіта – це запорука національної безпеки держави.

Аналіз досліджень. Тому досліджуваній проблемі сьогодні приділяється значна увага. Зокрема, питання розвитку початкової освіти, її інтеграції в європейський освітній простір досліджували А. Бойко, С. Гончаренко, Л. Гриневич, І. Зязюн, Л. Коваль, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська та інші науковці. Проблеми змісту початкової освіти розглядали дослідники М. Скаткін, В. Раєвський, І. Лернер. Питання підготовки вчителів початкових класів вивчали Н. Бібік, С. Гончаренко, М. Фіцула та інші.

Питання якості освіти, її характеристики та складові, технології відстеження якості освіти, інструментарій освітніх вимірювань досліджували Г. Єльнікова, О. Ляшенко, О. Локшина, Т. Лукіна, З. Рябова, та інші науковці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, відзначаючи вагомий напруження освітян та науковців у питаннях поступу початкової освіти, припускаємо, що недостатньо уваги приділено вивченню феномену початкової освіти в контексті інтеграції національної системи загальної середньої освіти до європейського освітнього простору, відстеженню досягнень та формуванню нових викликів і небезпек на шляху її модернізації в період повномасштабної війни в Україні.

Тому **метою статті** є спроба відстежити та проаналізувати здобутки й проблеми початкової освіти як важливої складової загальної середньої освіти в рамках входження української освіти до

європейського освітнього простору в непростих умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Початкова освіта є першим та надзвичайно важливим рівнем загальної середньої освіти. Перші роки навчання дитини в школі мають ні з чим не порівняний вплив на подальший розвиток особистості, її інтелектуальний потенціал. Отже, початкову освіту без перебільшення можна порівняти з фундаментом освітньої системи. Добротний підмурівок – міцний будинок, якісна початкова освіта – високий базовий рівень освіти – повноцінна національна школа – економічно багата та соціально стабільна країна.

«... ідеї реформи «Нова українська школа» формувалися відповідно до вимог часу і нових викликів, які постали перед українським суспільством після Революції гідності та початку російської агресії в Україні з 2014 року. З одного боку – поява чіткої євроінтеграційної перспективи, згуртування значної частини суспільства навколо європейських загальнолюдських цінностей: поваги до гідності людини, свободи вибору і відповідальності за нього, демократії та плекання власної національної ідентичності. З іншого боку – російська агресія, анексія і окупація частини територій, інформаційна війна та потреба в посиленні оборонної спроможності держави» [4].

З 2018 року початкова освіта ввійшла в процес трансформації, методологічним і нормативним підґрунтям якого стали закон України «Про освіту», концепція Нової української школи, Основи державного стандарту. Згідно з концепцією Нової української школи в системі початкової освіти відбулися кардинальні зміни та масштабні новації, зокрема, змінено цілі, результати, підходи до організації і оцінки якості освітнього процесу, оновлено зміст початкової ланки освіти, широко використовуються інноваційні технології та методики, модернізовано систему контролю і оцінювання. Вперше в історії вітчизняної освіти модернізацію освітньої галузі супроводжує загальнодержавне моніторингове дослідження якості початкової освіти.

Новим Державним стандартом початкової освіти визначено основні вимоги до початкової школи та вчителя початкових класів, який повинен уміти критично мислити, швидко та адекватно реагувати на зміни, якісно та майстерно виконувати професійну діяльність. До позитивних змін можна віднести процеси гуманізації та демократизації навчання, свободу творчості, свободу вибору методів та прийомів навчання, можливість експериментувати, збереження цінностей дитинства, розвиток і саморозвиток учасників освітнього процесу за власними освітніми маршрутами поступу, партнерство школи та родини, діалог і багатостороння комунікація між учнями, вчителем та батьками, впровадження компетентнісного підходу,

педагогіки партнерства, наскрізний процес виховання, орієнтація на потреби дитини тощо.

Зазначені підходи змінили, в основному, ставлення соціуму до освіти. Однак, важливим питанням сьогодні є осмислення цих перетворень, аналіз результатів п'яти років реформи початкової школи з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників, ситуації в країні, зокрема, перебіг реформи в умовах пандемії коронавірусної інфекції та, що особливо важливо, під час повномасштабної війни.

На сучасному етапі національна освітня система та її складова, початкова ланка, перебувають у надважкій ситуації: спочатку пандемія COVID-19, а згодом повномасштабна війна. Пандемія коронавірусної інфекції – це світова проблема, «... у зв'язку із безпрецедентними карантинними заходами заклади освіти всіх рівнів у більшості країн світу закрилися для фізичного відвідування, що фактично призупинило на деякий час освітній процес. Невдовзі більшість освітніх систем адаптувалися до нових умов, запровадивши дистанційний або змішаний формати навчання, а коли пандемія коронавірусу пішла на спад, у багатьох країнах здобувачі освіти знову повернулися до очного навчання» [1, с. 3]. Однак, українська освітня система через повномасштабне російське вторгнення не змогла працювати над подоланням негативних наслідків пандемії COVID-19. Вона розпочала боротьбу за виживання в умовах обстрілів ворогом мирних міст та освітніх закладів у них, нищення українських книг, переслідування національної культури та освіти на тимчасово окупованих територіях, міграції частини учасників освітнього процесу тощо. На перший план вийшли питання безпеки учасників освітнього процесу. Ці виклики зумовили необхідність продовження використання національною освітою пандемійного досвіду «... коли за умов відсутності вибору потрібно реалізовувати ключове завдання – перейти швидко на онлайн-навчання...» [6, с. 71].

Зрозуміло, що масовий перехід в екстремальних умовах національної освіти на дистанційне навчання породив низку проблем, насамперед у площині початкової освіти. Результати дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році показали, що основними ризиками в освітньому процесі педагоги називають «нестабільні умови навчання, обмеженість способів організації навчально-пізнавальної діяльності, зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан учнів/учениць та вчителів» [5, с. 10]. Крім того, існують проблеми на «перспективу», зокрема, неповернення частини вимушених мігрантів, відтік «мізків» тощо. Експерти підрахували, що лише «... тримісячне закриття школи може призвести до втрати цілого року навчання» [11]. Можемо прогнозувати, що

втрати української освіти будуть набагато вищі, ніж усі змодельовані.

Ми розуміємо, що дивитися на освіту в час війни потрібно з перспективою, з урахуванням того, що буде через п'ять, десять, двадцять років після нашої Перемоги. Однак уже сьогодні існує запит на якісну та безпечну освіту. Тому, цілком слушними в освітньому, інформаційному, науковому просторах є розмови про втрати в освіті. «... попри факт відсутності належних обсягів даних щодо якості вітчизняної освіти, зокрема загальної середньої, є всі підстави припускати, що проблема навчальних втрат і навчальних розривів у нашій країні є вкрай гострою й потребує якнайшвидшого напрацювання комплексу дій, спрямованих на її розв'язання» [1, с. 4].

У контексті нашого дослідження варто зазначити, що серед вітчизняних науковців немає визначеності та чіткого розуміння поняття «навчальні втрати». Загалом терміни «освітні втрати», «навчальні прогалини», «освітні розриви», «недоотриманні знання» тощо часто розглядаються як синоніми, що ускладнює ситуацію. Виникає запитання: «що варто розуміти під поняттям «навчальні втрати», чим навчальні втрати відрізняються від інших явищ, як-от освітні втрати, навчальні розриви тощо, які є методики визначення навчальних утрат тощо» [1, с. 6].

Багато науковців під освітніми втратами розуміють втрати, які, насамперед, пов'язані з когнітивними навичками здобувачів освіти, різницею між очікуваними результатами та наявними. Це, на наш погляд, досить вузький підхід до трактування даної проблеми. Ми суголосні з тими дослідниками, які розуміють освітні втрати як «втрату можливостей для всебічного розвитку учнів – інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо. Відповідно ... умовно можна виділити три взаємопов'язані компоненти: навчальні втрати (у розумінні втрати знань, умінь, навичок, ставлень тощо), виховні втрати та зниження темпу розвитку особистості» [1, с. 7].

«Навчальні втрати» – це будь-яка втрата «знань, умінь, навичок та/або уповільнення чи переривання академічного прогресу через паузи в навчанні конкретного учня» [1, с. 7]. Основними причинами появи даного феномену можуть бути довгі перерви у навчанні, низький рівень викладання та навчання.

Під поняттям «навчальні розриви» науковці розуміють вагому та сталу різницю в успішності між різними групами здобувачів освіти: наприклад, за статтю, за місцем проживання дитини, за соціальним станом або освітою батьків тощо. Зокрема, результати двох циклів (2018 та 2021 років) загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників

початкової школи закладів загальної середньої освіти» показали такі розриви серед здобувачів освіти 4 класу, які проживають у сільській та міській місцевості, навчаються в закладах освіти різного типу, батьки яких мають вищий рівень домашніх ресурсів.

У зв'язку з цим виникає необхідність вироблення механізму вимірювання навчальних втрат. Для початкової освіти таким інструментом вимірювання може бути загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти», перший етап якого був проведений у 2018 році, тобто ще до початку пандемійного періоду; другий – пройшов у 2021 році, тобто до початку повномасштабного російського вторгнення. «Другий цикл цього дослідження ... засвідчив погіршення результатів учнівства як із читання, так і з математики. Водночас це дослідження проводили ще до війни, а отже, можна припустити, що з того часу навчальні втрати учнівства ще більш поглибилися» [1, с. 18].

Отже, результати даного дослідження можуть бути «вхідними даними». Виникає проблема щодо отримання «вихідних даних» у ситуації повномасштабної війни. Насамперед, немає можливості сформулювати репрезентативну вибірку для проведення вимірювання, оскільки частина учнів знаходяться за кордоном, інші перебувають у зоні активних бойових дій або на тимчасово окупованій території. У такій обстановці дослідження буде не об'єктивним, не зможе показати реальну ситуацію щодо навчальних втрат.

Однак, непрості випробування не можуть бути причиною відмови від реформи освіти, її перезапуску, переосмислення та відбудови з врахуванням викликів війни та пандемії. І розпочати потрібно зі зняття освітнього напруження в дітей. Це надзвичайно важливо для їх психічного здоров'я та майбутнього країни. Вже сьогодні потрібно працювати над оновленням змісту всієї освіти та початкової зокрема, адаптацією освітніх програм, удосконаленням системи формувального оцінювання, ширшим застосуванням так званої горизонтальної взаємодії за принципом: школа – школі, вчитель – учителю, розбудовою культури співпраці та обміну досвідом, інтеграцією в національну освіту учнів та вчителів, які повертатимуться з інших країн.

Результати міжнародного опитування освітян свідчать, що педагоги підтримують такі технології подолання навчальних втрат: підвищення кваліфікації вчителів щодо методик прискореного навчання (45%); допомога в покращенні психологічного здоров'я вчителів (43%); інтеграція цифрових технологій в освіту та розвиток дистанційного навчання (39%); надання матеріалів і гаджетів для дистанційного навчання (38%); надання гаджетів та

забезпечення доступу до інтернету учням з мало-забезпечених родин (37%); збільшення кількості вчителів для додаткового навчання (35%); індивідуальне навчання тих, хто потребує додаткової підтримки (35%); розвиток соціально-емоційної компетентності учнів (30%); скорочення навчальної програми (27%); ретельний відбір вчителів і надання їм пільг із метою підвищення престижу професії (24%) [10].

Цікавим та таким, що заслуговує уваги, на наш погляд, є досвід міжнародної організації War Child Holland та громадської спілки «Освіторія» в партнерстві з Міністерством освіти і науки України, які створили мобільний застосунок «Вивчаю – не чекаю» для інтерактивного навчання учнів початкової школи з математики й читання [3].

Досліджуючи питання реформування національної освіти в умовах війни, варто також не забувати про виховні втрати. «За результатами звіту «Ціннісні засади Нової української школи очима вчителів», створеного в межах проєкту Українського католицького університету «Простір освітніх ініціатив», було встановлено, що «культурна зміна потребує глибшого розуміння контексту: яким ціннісним середовищем є школа зараз, які цінності несуть учителі, батьки та учні, які цінності лежать в основі актуальних шкільних правил та організаційної культури...» [8, с. 3]. Варто розуміти, що в перспективі українська освіта матиме справу з дітьми, які перебували на тимчасово окупованій території ще з 2014 року, та зазнали ідеологічного впливу ворожої пропаганди. Такі діти мають відчуття, що вони громадяни України. Для цього змістова складова вітчизняної освіти має широко використовувати ціннісний багатотомовий досвід нашого народу та доповнити його сучасними підходами з метою вироблення національної ціннісно-освітньої платформи. «... характер будь-якої національної освіти полягає, з одного боку, у збереженні доброго, міцного коріння національної культури, з іншого – в адекватному оновленні, спрямованому на підготовку особистості до життя в динамічному, взаємозалежному світі» [2, с. 34–35].

Висновки. Таким чином, здійснивши спробу відстеження та аналізу здобутків та проблем національної загальної середньої освіти, її початкової ланки зокрема, в рамках входження української освіти до європейського освітнього простору в непростих умовах сьогодення, ми дійшли певних висновків. По-перше, освіта під час війни є надзвичайно важливою темою. По-друге, «навчальні втрати можуть негативно вплинути на розвиток особистості та на розвиток суспільства в майбутньому; вони мають накопичувальний ефект: сьогоднішні втрати спричинять втрати на наступних етапах навчання» [9, с. 67]. По-третє, незважаючи на негативний вплив війни (втрати знань,

умінь, навичок, ставлень тощо, виховні втрати та зниження темпу розвитку особистості), розпочаті процеси реформування та переосмислення освіти не можуть бути відкладені на післявоєнний період, оскільки якісна освіта – частина національної безпеки держави, запорука її економічного процвітання та соціальної стабільності в суспільстві.

Тому школа в час війни має не просто вижити, а стати оновленою, якісною та безпечною.

Стаття не висвітлює повністю всі аспекти проблеми. Тому питання потребує подальших наукових розвідок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бичко Г. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання / Г. Бичко, В. Терещенко. 2023. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf
2. Бойко А. Проблеми розвитку української освіти в умовах євроінтеграції. *Вища освіта* України. 2008. № 2. С. 34–39.
3. Вивчаю – не чекаю. Застосунок для учнів та учениць 1–4 класу, з яким весело і цікаво навчатися. URL: <https://primary.org.ua/>
4. Гриневич Л. Концептуальні ідеї реформи «Нова українська школа» у світлі української педагогічної думки. 2022. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/631/605>
5. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/889/88943/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>
6. Екстрене дистанційне навчання в Україні: монографія / За ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Харків: Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.
7. Про освіту»: Закон України від 5 вересн. 2017 р. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.07.2023).
8. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. 2019. С. 63. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf>
9. Шелестова Л. Навчальні втрати учнів в умовах війни: сутність, діагностика та шляхи подолання. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*: збірник наукових праць. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. Вип. 1 (30). С. 62–72.
10. Catalysing Education 4.0 Investing in the Future of Learning for a Human-Centric Recovery. Insight report. May 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Catalysing_Education_4.0_2022.pdf?fbclid=IwAR0H9klST8qYpYLMZrTX2tHaZIEvemAgofMjNJaRMwpaAphYP1w5mZX4hwY
11. Moscoviz L., Evans D.K. Learning Loss and Student Dropouts during the COVID-19 Pandemic: A Review of the Evidence Two Years after Schools Shut Down. CGD Working Paper 609. Washington, DC: Center for Global Development. 2022. URL: <https://www.cgdev.org/publication/learning-loss-and-studentdropouts-during-covid-19-pandemic-review-evidence-two-years>